

'Gos català!' El gentilici com a insult a la història de Catalunya. Els Balcans

Autor: Joan-Marc Passada i Casserres

Data de publicació: 10-03-2023

En Joan-Marc Passada ens fa un petit recull d'insults que han perviscut a través dels temps als Balcans i que es diuen o es deien emprant el gentilici «català».

El consens historiogràfic nacional reconeix que el període cultural i literari de la Renaixença (1833-1892), a més d'un esclat de les arts visuals i literàries catalanes, fou una eclosió de l'estudi, la investigació i la divulgació de la història de Catalunya i, en particular, de l'expansió de la Corona catalana per la Mediterrània durant els segles XIII i XIV.

D'aquest període es popularitzaren les gestes de la companyia catalana d'orient comandada per l'italo-germànic Rutger Von Blum, més conegut amb el seu nom d'adopció: Roger de Flor. El cap de la marina catalana, al capdavant dels seus bel·licosos almogàvers, navegà fins a la capital de l'imperi romà d'orient, Bizanci, i s'instal·là a Gal·lípoli. En conquerir aquells confins balcànics, els anomenà Neopàtria. Una Catalunya de dos mil cent seixanta un quilòmetres d'ample.

Tot i així, la historiografia que nos hemos dado entre todos sempre ha intentat posar aigua al vi. En aquest cas concret, sense massa èxit, gràcies a la tenacitat dels divulgadors catalans de l'època, començant pel seu primer cronista, En Ramon Muntaner. La dedicació narrativa del de Peralada contrasta amb la del següent període d'expansió catalana, entre els segles XV al XVII. No se sap si per culpa de tenir cronistes més fluixos o potser per tenir censors més hàbils. O les dues coses. Sigui com sigui, la crònica de l'aventura americana dels catalans, malgrat l'honrosa excepció dels treballs de recerca de l'historiador peruà Lluís Ulloa (1869-1936), no tingué la sort de poder lluir l'esplendor de la conquesta de la Mediterrània oriental (3).

Apropant-nos a un detall de la censura castellana i acòlits, una de les tècniques habituals més rudimentàries de la deturpació històrica ha estat la modificació del gentilici català. Així, quan s'arriba a l'autoria d'uns fets històrics determinats, curiosament, als catalans se'ls posa una màscara "cosmopolita" i n'amplien o en canvien la nacionalitat.

Les conseqüències arriben fins avui encara: els fets narrats canvien de coordenades i la ruta es desdibuixa en origen, i la identitat dels protagonistes es cobreix d'una confusa boira històrica.

Llevat que hom trobi normal que els catalans tinguin la curiosa dèria de canviar-se tot sovint de nom, com qui es fa una operació d'estètica, es podria dir que, al llarg dels segles, s'ha produït un estrany fenomen en els documents històrics i cròniques narrades, consistent a posar un gentilici diferent als catalans que en desdibuixa la seva condició nacional.

Per més rellorit que sigui el cronista, ja és casual que en lloc de «català», sempre ens topem amb ple de «sinònims» com «llemosí», «llevantí», «genovès», «provençal», «aragonès», «jueu», etc. La conseqüència d'aquesta creativa aportació sempre s'acaba amb el mateix dubte històric «raonable»: en el cas de la gesta balcànica, ¿eren «catalans-catalans» els que van arribar fins allà, tal i com diuen les cròniques? ¿Era cert el que en narrava En Ramon Muntaner, en el cas de l'aventura balcànica o no era més que una faula grega?

Per dissort dels historiadors deturpadors, en aquest episodi de la història, les cròniques de la petja catalana al Mediterrani oriental no sols les dictaren els nobles catalans als seus corresponents de l'època. Els de l'altre bàndol també en deixaren constància, amb el petit detall que l'empremta catalana fou d'aquelles per no oblidar. I, com que sempre s'escampen més les maldats dels altres que no pas les pròpies, i d'això als Balcans hi ha tradició, set segles després, la cultura popular de la regió encara parla i, sobretot, mal parla, dels denominats «katalans» (sic).

Vet aquí un recull, hostatjat a la Viquipèdia, que, bo i parlant de «la venjança catalana»¹, s'hi comenta el record que en queda dels catalans als Balcans en forma de renecs, insults, malnoms, malediccions, dites i contes a la vora del foc per atemorir la mainada, relacionats exclusivament amb el nostre gentilici. Aquesta informació ha servit de base per a un fil o resum divulgatiu a la xarxa de twitter per part del compte anomenat @BroskiYoan i que ja ha arribat als ulls de tres-cents cinquanta-set mil lectors², a part d'haver estat àmpliament comentat i divulgat tant per la comunitat catalana i traduïda en un resum a l'anglès pel compte @Landsknechtpike.

En efecte, el gentilici «katalà» o «katallani» en les llengües búlgara, albanesa i grega són emprats de manera grollera i insultant, fet que prova que, efectivament, foren realment els catalans de l'època, i no cap altres, els qui feren de les seves per allà durant el segle XIV. I això no és tot: Anem per parts. I per països.

Grècia-Bulgària-Turquia

De la regió de Tràcia (Grècia - Bulgària - Turquia) ens arriba el famós refrany: «Que la venjança dels catalans caigui damunt teu», tramès pel diplomàtic i escriptor valencià Francesc de Montcada i de Montcada (València, 1586 - Renània, 1635).

Bulgària

Les expressions «Català» i «Fill de català» signifiquen «home malvat, sense ànima i torturador». Aquesta mala fama arribà a transcendir els límits del folklore per a influir en poetes com Ivan M. Vazov, el qual en el poema Pirates, publicat el 1915, cita els catalans al costat dels turcs com els majors opressors de la nació búlgara.

Grècia

A Tessàlia, l'expressió «Ets un Català!» era proferida com a insult fins a finals del segle XX. A Atenes, els nens d'aquesta ciutat acompanyaven el seu joc amb la següent cançó insultant:

"Franc, vareg,
pitram de català,
et rentes, et pentines,
i amb merda t'empastifes"

«Catalós» fa referència a un malnom d'un camperol desvagat del poble de Pírgós, a la regió de Karistós (...) i que «a vegades es donà a aquells a qui es vol insultar». A Hipati (Patràs, capital del ducat de Neopàtria) encara hi són presents moltes malediccions, llegendes i cançons.

Quant a toponímia, al proper poble de Miles, hi ha un rierol que porta per nom Català.

Refranys i dites: "Que et vegi sota l'espasa d'un català"; "El grec es rentava i el català s'emmerdava», en referència a la brutor dels catalans, tret que és força emprat, a tota Grècia, per descriure els catalans.

En referència a la irreverència dels catalans vers la religió, hi trobem diferents exemples:

«El català menja carn fins i tot en Divendres Sant».
«Dejuna com el català», per referir-se a qui no dejuna.

Al cançoner popular també hi són presents diferents exemples:

A la balada popular La maledicció de l'abandonada, entre les calamitats que desitja la protagonista a qui l'ha abandonada, hi apareixen els versos següents:

«Que caiguis sota espases franques i en mans de catalans, que et lliguin les mans amb unes manilles i t'estrenyin el coll amb un garrot».

A la regió peloponèsia de l'Argòlide, «catalana» era el pitjor insult que es podia dir a una dona, com es posa de manifest en l'expressió «Ah, catalana, mil torts m'has fet».

No obstant això, a la regió de Mani, al sud de Lacònia, es conserva un record admiratiu dels almogàvers i el mot català fou utilitzat a vegades com a nom propi. Com a exemple, al poble de Piondes (Làguia) existia fins fa ben poc una família amb el cognom «Català».

Fragment de la portada del llibre «Katallani», de Flamur Buçpapaj.

Albània

El mot «català» (en albanès, katallan) significa «home lleig i dolent».

Així mateix per «català» (katallan) es designa, en el folklore albanès, un monstre amb un sol ull, que recorda en molts aspectes Polifem, el ciclop de la mitologia grega que surt a l'Odissea d'Homer. Aquest monstre apareix representat com un ferrer salvatge que s'alimenta de carn humana, sense genolls i amb cames llargues com pals de vaixell, fet pel qual no es pot ajupir. A ell, s'hi enfronta un jove heroi anomenat Dedaliya, que el venç amb ajut de la seva astúcia. Aquesta tradició, en diferents versions, s'anomena normalment amb el títol de Dedaliadhe Katallani (Dedalia i el Català).

Quan els «catalans» afavorien una determinada comunitat, això també es feia notar, en aquest cas, per positiu. Fins a les primeres dècades del segle XX, a la península de Mani, tots els pares ficaven de segon nom als fills mascles «Catalano» com a desig de força i virilitat, en record de les gestes dels catalans contra els atenencs, amb qui els de Mani hi estaven històricament enfrontats.

Tolkien (com a repicó)

A la literatura de John Ronald Reuel Tolkien hi figura una munió de llengües que l'autor del Hòbbit es va inventar per a descriure tan vivament els seus móns fantàstics. Una d'elles és la «llengua negra», creada pel malvat Sauron i parlada pels seus seguidors de la terra de Mòrdor. En aquesta llengua hi ha la paraula «katalà» i significa «monstre». No està clar d'on tragué l'autor sudafricà aquesta paraula, però tenint en compte que s'inspirà en diferents llengües reals per la creació dels seus diferents llenguatges fantàstics, podria ser que hagués agafat alguna arrel balcànica d'on en podria haver tret aital significat.

Paraules, paraulotes... i fets!

Com he comentat suara, per a bé i per a mal, la memòria oral balcànica està gairebé considerada com un fet diferencial. Tant o més poderosa que la seva història escrita, es transmet des de fa centúries generació rere generació. El record del pas dels catalans pels Balcans, per descomptat, no hi podia faltar. Tot i així, per si algú encara pogués dir que totes aquelles narracions orals antigues transcrits sobre els catalans podrien ser exagerades o, fins i tot, falses, hi ha fets actuals que encara avui ho rubriquen. Vegem-ne un cas com un cabàs i la prova del nou de tota aquesta història.

Des de la «venjança catalana» fins al 2005, l'entrada als monestirs ortodoxos del mont Athos ?una de les rutes culturals gregues que tant agraden als viatgers que voltem el món buscant valor afegit als nostres destins?, estava vetada als catalans. El motiu? Ser connacionals dels antics invasors de fa set segles. A idea del cantautor Josep Tero, que es

trobà el pas barrat al temple d'Ívion en manifestar-s'hi com a català, la Generalitat de Catalunya va decidir fer un gest de conciliació amb l'objectiu d'aixecar el veto ancestral que pesava sobre els «katallani». El govern de Pasqual Maragall va acordar de fer una aportació econòmica amb què es va finançar la reconstrucció d'un monument a la península de la Calcídica, que precisament havia estat destruït pels almogàvers. A la inauguració hi va assistir, a part d'un viceministre grec i autoritats de la Macedònia grega, el vicepresident del govern català Joaquim Nadal. Els catalans tornaven a Neopàtria, però aquest cop, enlloc d'arrasar-la, ho feien per a reconciliar-s'hi. Paradoxalment, qui sap si amb aquell donatiu es començava a esborrar també de la memòria col·lectiva grega, el mal record dels catalans, i amb aquest, el reguitzell d'insults, renecs i malnoms: la prova irrefutable del seu pas per aquell racó de món tant recarregat d'història.

Joan-Marc Passada i Casserres

Bibliografia:

GRAN ENCICLOPÈDIA CATALANA, «La Venjança Catalana», Grup Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

FLAMUR BUÇPAPAJ: Katallani (en albanès), Stepia Botuese «Nacional», Tirana, 2011.

«La venjança catalana», Viquipèdia catalana, 2017-2023, https://ca.wikipedia.org/wiki/Venjan%C3%A7a_Catalana

VILAWEB.CAT, «Desgreuge català al mont Athos, set segles després», 9.10.2005; <https://www.vilaweb.cat/noticia/1557124/20051009/desgreuge-catala-mont-athos-set-segles.html>

Xarxa de Twitter: @broskiyoan i @Landsknechtpike

Notes a peu de pàgina:

(1) La Venjança Catalana fou la guerra d'extermini i saqueig sistemàtic endegada per la Companyia Catalana d'Orient contra la població civil grega de l'Imperi Romà d'Orient entre els anys 1305 i 1307, en venjança i represàlia per l'assassinat a traïció de Roger de Flor i l'intent d'anihilació de la Companyia mentre aquesta es trobava acantonada a Gal·lípoli.

(2) A data de 29 de gener del 2023.

(3) Estudis repesos per l'Institut d'Estudis Colombins (1991), la Fundació d'Estudis Històrics (2004), el Cercle d'Estudis Històrics (2004) i, finalment, per l'Institut Nova Història (2007).